

## PAPER DETAILS

TITLE: YÖNETİMDE İSTIKRAR ARAYISLARI ÇERÇEVESİNDE SİYASAL SİSTEM

TARTİSMALARI VE BASKANLIK SİSTEMİNİN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

AUTHORS: Nagihan Talat ARSLAN

PAGES: 161-173

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/287705>

## YÖNETİMDE İSTİKRAR ARAYIŞLARI ÇERÇEVESİNDE SİYASAL SİSTEM TARTIŞMALARI VE BAŞKANLIK SİSTEMİNİN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nagehan Talat ARSLAN\*

### ABSTRACT:

Turkey has political stability problem for many years. From the establishment of the Turkish Republic, 57 Governments have been come to the power. The average life of the cabinet takes 1,5 years. If we evaluate the period after the multi political parties established this topic will become more important. Instability causes other problems like economical ones. Political parties could not have put in to effect their programmes but the responsables of the failure couldn't find. Due to these reasons, the discussion of the political system became a current issue. In this study, by mentioning these problems we have evaluated the Presidential System for Turkey.

Key Words: Political System, Stability, Presidential System, Political Parties

### GİRİŞ

Ülkemiz, 21'ci yüzyılın ilk yıllarını yaşadığımız şu günlerde birçok sorunla karşı karşıya bulunmaktadır. Sorunların nedeni olarak gösterilen ya da en azından onları çözmede etkisiz kaldığı düşünülen Parlamenter Sistem, bir çok yönden eleştirilmektedir. Parlamenter sistem eleştirilirken, siyasi istikrarsızlığa çözüm olur düşüncesiyle güçlü yürütme konusu üzerinde önemle durulmakta ve Başkanlık Sistemi gündeme getirilmektedir. Türkiye'de ne zaman bir hükümet krizi yaşansa dikkatler siyasal sistem üzerinde yoğunlaşmakta ve yeni arayışlar tartışılmaktadır. Ülkemizde istikrar konusu gündeme geldiğinde özellikle Başkanlık Sistemi tartışılmaktadır. Bu düşünceden hareketle çalışmada Türkiye'de istikrar arayışları çerçevesinde Başkanlık Sistemi incelenmiş ve lehte ve aleyhte ileri sürülen düşünceler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

### A- BAŞKANLIK SİSTEMİ İSTEMLERİNİN ALTINDA YATAN TEMEL NEDENLER

Başkanlık sistemine yönelik istemlerin temelinde iki nokta yer almaktadır. Bunlardan ilki güçlü bir yönetme organına olan ihtiyaç ikincisi ise parlamenter sistemden kaynaklanan sorunların giderilmesidir.

Orta Çağ'da Avrupa'da toplumsal mücadelelerin temelinde iktidarın sınırlandırılması noktası yer almaktaydı. O devirde iktidarın keyfilliğini önleyip ya da en azından sınırlandırıp, insanlara temel hak ve hürriyetler konusunda güvence sağlamak ön plandaydı. Mutlak iktidarların hakim olduğu bu dönemde iktidarın keyfilliğini önlemek yürütmenin sınırlandırılması isteğinin altında yer alan temel düşünceydi. Orta Çağ'da görülen uygulamanın tersine 19'uncu yüzyıla gelindiğinde toplumsal sorunlar ve ekonomik bunalımlar nedeniyle devletin olaylara müdahale etmesi gerektiği düşüncesi doğmuştur. Eskiden iktidarın sınırlandırılması gerektiği yönündeki düşünceler yavaş yavaş yerini yürütmenin güçlendirilmesinin gerekliliği düşüncesine bırakmıştır. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra bu eğilim daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkmış ve yürütmenin güçlendirilmesi konusu batıda anayasa hukukunun sürekli olarak gündeminde yer

\* Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

almıştır(Teziç,1980: 91). Yürütmenin diğer anayasa organlarından daha etkili hale gelmesi değişik ülkelerde farklı tarihlerde olmuştur.(Sezginer,1990: 70-71). (Örneğin ABD'de Başkan Roosevelt'in 1933'deki seçimi, İngiltere de Churchill'ın başbakan oluşu, Fransa'da ise 1958'de De Gaulle'nın iktidarı) Sonuç olarak yürütme organının güçlenmesi eğilimi gittikçe artmaktadır. İstikrarsız hükümetlerin devlet yaşamında çok önemli sorunlar oluşturduğu bilinmektedir.19. Yüzyılın sonlarından itibaren teknolojik ilerlemeler çok hızla gelişmektedir. Günümüz bilgi çağında gelişmeleri takip edebilmek için hızlı ve dinamik yönetsel organa ihtiyaç vardır. Yürütme organı yasama organına göre da hızlı hareket edebilmekte, olayları anında takip edip çözümler üretebilmektedir. Yasama organı hem yapısı gereği (özellikle koolisyon dönemlerinde karar almanın zorluğu ve yürütme organına oranla çok sayıda insandan oluşması) hem de üyelerin nitelikleri yüzünden (uzmanlık ve teknik bilgi isteyen konularda yeterli olmamalarından) dinamik bir görünüm sergileyememektedir. Bu noktalar göz önüne alındığında yürütme organına düzenleyici işlemler yapma yetkisinin tanınması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde hem 1924 ve 1961 hem de 1982 Anayasalarında yürütmeye düzenleyici işlem yapma yetkisi tanınmıştır. Hızla değişen sosyal hayat böyle bir düzenleme yapmayı gerekli kılmaktadır (Özbudun, 1973: 201). Güçlü bir yürütme istemlerinin arkasında ayrıca kalkınma planlarının uygulanabilmesi konusu da yer olmaktadır. Kalkınmanın ancak güçlü bir yürütme sayesinde mümkün olacağı belirtilmekte, ekonominin düzenini sağlayacak güçlü bir orkestra şefine ihtiyaç olduğu üzerinde durulmaktadır(Özkol:1969:53). Güçlü yürütme isteminin gerekçeleri arasında son olarak olağanüstü dönemlerde hızlı bir biçimde karar alınması ve uygulanması konusu yer almaktadır. Olağanüstü dönemlerde yüzlerce kişiden oluşan meclislerden karar çıkarmak yürütme organının karar almasından oldukça uzun sürmekte ve daha zor olmaktadır. Özellikle ekonomik nedenlerle ortaya çıkan bunalımın daha sonraları sosyal ve siyasi bunalımlara yol açma ihtimaline karşı bu kon daha da önem kazanmaktadır.

Türkiye'de başkanlık sistemine geçilmesi yönündeki istemlerde parlamenter sisteme yapılan eleştirileri de unutmamak gerekir. Parlamenter sisteme getirilen en önemli eleştiri siyasi istikrarsızlığa neden olduğudur. Örneğin son seçimlere kadar ülkemizde siyasi partilerin hiçbiri son on yıldır tek başına hükümet kurabilmek için yeterli çoğunluğu sağlayamamıştır.Ş Bunun sonucunda da koalisyonlar ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden çok partili sistemin olduğu ülkelerde parlamenter sistem istikrarsızlıkların nedeni olarak değerlendirilmektedir.(Turhan, 1989: 184) Bu durumun tersi olduğu zamanlarda ise hem yaşamayı hem de yürütmeyi elinde bulunduran başbakanın gittikçe güçlenmesi endişe ile karşılaşılmaktadır. Bu durumdaki başbakanın hükümet sisteminin özelliğini değiştirecek şekilde güçlendiği yolundaki eleştirileri oldukça fazladır.(Erdoğan, 1985:229) Parlamenter sisteme yönelen eleştiriler; seçim sistemi, koalisyonlar, siyasi istikrarsızlık,yürütmedeki çift başlılık gibi konularda kümelenmektedir. Ülkemizde uygulanan parlamenter rejim ve seçim sistemi nedeniyle koalisyonlar oluşmaktadır. Koalisyon hükümetlerinde partiler programlarını gereği gibi uygulayamamaktadırlar. Yine koalisyon ortağı partiler başarısızlığın faturasını diğer partilere kolayca atabilmektedirler.

## B. TÜRKİYE'DE SİYASİ YAPI

Türkiye'nin siyasal yapısı incelenirken kısaca tarihine bakmak faydalı olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devletinin mirası üzerine kurulmuştur. Osmanlı Devletinin altı asırlık tarihinde meşveret (danışma) esasını kabul eden sisteminin Amerika'da uygulanan Başkanlık sistemine benzediği ileri sürülmektedir.(Kuzu, 1993: 226) Yine Osmanlı Devletinin İlk yazılı anayasası olan (1876) Kanun-i Esasi'nin yürütmenin işleyişi bakımından Başkanlık Sistemine benzer yönleri bulunmaktadır (Aldıkaçtı,1963:58). Yalnız Osmanlı Devletinde Padişah hiçbir zaman seçimle gelmemiştir.1876 Kanun-i Esasi'sinde yapılan şey padişahın eskiden beri varolan yetkilerinin bu belgede sayılmak suretiyle meşrulaştırılmasından başka bir şey değildir. 1876 Anayasası'nda 1909 yılında yapılan değişiklik ile ülkeye parlamenter sistem gelmiştir.(Özer,1975: 54) Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda Osmanlı dönemini hatırlattığı için Başkanlık Sistemine çok fazla sıcak bakılmamıştır .Yalnız Yavuz Abadan, Atatürk'ün gönlünde başkanlık sisteminin yattığını, dönemin şartları gereği bunu gündeme getirmediğini söylemektedir (Yanık, 1997:115). Buna karşılık Mümtaz Sosyal Atatürk'ün bütün kişiliği ve ağırlığına rağmen "meclis hükümeti" sistemini tercih ettiğini belirtmektedir (Soysal,1981)."Ülkemizde 1924 Anayasası ile meclis üstünlüğüne dayalı olarak, 1961 Anayasası ile de tüm unsurlarıyla parlamenter rejim gerçekleştirilmiş, 1982 Anayasası ile bu çizgi aynen sürdürülmüştür"(Gençcan,1997:60). Türkiye'deki siyasal yapıdan bahsederken siyasal partilerin yapısı ve parti sistemi üzerinde durmamız gerekmektedir. Ülkemizde siyasi partiler ne tam anlamıyla kadro ne de tam anlamıyla kütle patisidir(Kapanı,1989:171). Türkiye'de siyasal partiler disiplinli partilerdir. Hem seçim zamanlarında hem de seçim dışı dönemlerde etkin olarak çalışırlar. Ülkemizde siyasi parti örgütlerinde lider ve yakın çevresinin tartışılmaz üstünlüğü söz konusudur. Bu durumu sürdürmekte de partilerin ısrarlı bir tavır sergiledikleri görülmektedir(Çapoğlu, 1994:38)

## C. SİSTEMİN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu başlık altında Başkanlık Sisteminin Türkiye'de uygulanması sonucu ortaya çıkabilecek olası durumlar ele alınmaktadır . Her ülkenin kendi siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı farklıdır. Bir ülkede başarılı sonuçlar veren bir uygulamanın başka ülkelerde benzer sonuçlar vereceğini kimse garanti edemez. Yine tam tersi bir ifadeyle de başkanlık sisteminin ülkemizde de Amerika'daki gibi başarılı sonuçlar vermesi mümkündür

Tanzimat'tan beri ülkemizde sistem tartışmaları yapılmaktadır. Ülkemizde hala bu tartışmaların devam etmesinin en önemli nedenlerinden bir tanesi Anayasaların yapımında ulusal iradenin etkinliğini ortaya koyamamasıdır. Daha önceki açıklamalarımızda da belirttiğimiz gibi bizde anayasacılık hareketleri Batı'daki uygulamanın tersine tabandan (halktan) değil, tavandan (yönetenler aydınlar) gelmiştir. Anayasaların yapımında halkın etkisini görmek oldukça zordur. Hatta halk anayasanın ne anlama geldiğini bile tam olarak bilmemektedir. Vatandaşlar konuya duysarsız ve aynı zamanda da bilgisizdir.

1921 ve 1924 anayasaları olağanüstü dönemlerin ürünüdür. O günün şartlarında temel mesele düşmanı yurttan temizlemek ve milli egemenliği ön plana çıkarmaktır. Bu olağanüstü şartlarda vatandaşların anayasa yapımında etkin rol almasını beklemek gerçekçi değildir.

1961 ve 1982 Anayasaları ise askeri müdahaleler sonucu yapılan anayasalardır. 1960 da halkın %61.5'i 1982 de ise %92'si Anayasayı kabul etmiştir. Bunda o günün içinde bulunduğu psikolojik ortamın etkisi oldukça büyüktür. Peki burada sorumlu sadece anayasa yapıcıları mıdır? Yoksa hiçbir sorununa çıkamayan insanlarda mıdır? Atatürk ve arkadaşlarının mücadelelerinin temelinde bu nokta üzerinde önemle durulmaktadır. Hukuksal ve siyasal düzenlemeler toplumsal gelişmenin önünde gitmiştir. Cumhuriyetin ilanından bu güne kadar geçen sürede anayasal yapımızda meydana gelen kesintilerin temelinde halkın bu gelişmeye tam olarak ayak uyduramaması yer almaktadır.

1961 Anayasası Menderes döneminde ortaya çıkan uygulamaların (yürütmenin güçlü olması sonucu) tekrarlanmaması için yasama organını yürütme organına göre daha etkili konuma getirmiştir. Bir bakıma 1961 Anayasası yürütmeyi ikinci plana itmiştir. Yalnız yürütmenin zayıflatılmasının olumsuz sonuçları görülmeğe başlanınca 1971 yılında hükümete Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkileri verilmiştir.

1982 Anayasası'nı yapanlar ise içinde bulunan sorunların sebeplerini yürütmenin zayıflatılmasında görüp yürütmeyi ön plana çıkarmışlardır. Yalnız bu anayasada da denge tam olarak kurulamamıştır. (Özellikle Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında) 1982 Anayasası 1961 Anayasası'nın tersine yürütmeyi güçlendirme yoluna gitmiştir. 1982 Anayasası parlamenter rejim içinde yürütmeyi güçlendirmeğe çalışırken tercihini Cumhurbaşkanını güçlendirme yolunda kullanmıştır. Cumhurbaşkanına tanınan yetkiler ayrı bir madde de ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Yine olağanüstü dönemlerde yürütme yasama organından yetki almadan Kanun Hükmünde Kararname çıkarabilmektedir. Yalnız Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine imkan tanınmamıştır.

Yürütmenin çift başlı olması çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Sembolik ve tarafsız konumda olması beklenen Cumhurbaşkanının anayasada kedine verilen yetkileri kullanmağa başlamaları (özellikle Turgut Özal ve Süleyman Demirel) yürütmedeki çift başlılık sorununu daha da belirgin hale getirmiştir. (Turgut Özal-Mesut Yılmaz, Süleyman Demirel-Tansu Çiller, Tayyip Erdoğan A.Necdet.Sezer)

Yürütmeyi güçlendirmek için Cumhurbaşkanının güçlendirilmesi bazı yazarlara göre demokrasinin gereklerine ters düşmektedir. Demokratik bir sistemde güçlü fakat tarafsız bir makamın olması düşünülemez. Cumhurbaşkanının güçlü ve etkili olabilmesi için halktan yetkili alması gerekir.(Turhan, 1989:165)

Başkanlık Sisteminin ülkemiz açısından değerlendirilmesinde üzerinde durulması gereken diğer bir nokta da; parlamenter sistemde siyasi olarak sorumluların tam olarak ortaya konamaması konusudur. Başkanlık sisteminin en iyi tarafı sorumluyu ve yetkiliyi açık bir şekilde ortaya koymasıdır. Ayrıca koalisyon hükümetlerinde tam bir program uygulamak zordur. Başarısız olunca da bahane hazırdır. Sorumluluk diğer ortaklara atılmaktadır. Ortaklar arasında her zaman uyum olamamakta, bakanlıklar paylaşılmakta ve milletvekilleri tekrar seçilme düşüncesiyle kendi bölgelerini ön planda tutmaktadır.

Dünyada insanların bütün sorunlarını çözebilen bir sistem henüz keşfedilmemiştir. Bunun içindir ki Platon mutlak ideallerin nispi gerçekler karşısında yenilmeğe mahkum olduğunu belirtip ikinci en iyi devlet modelini getirmiştir. Yine Montesquie her toplumun, her devletin kendine ait farklı durumlarının olduğunu söyleyerek her toplum için geçerli "mutlak doğru" bir sistemin olamayacağını belirtmektedir.

Her sistemin kendine özgü olumlu ve olumsuz yönleri mevcuttur. Yalnız önemli olan hangi yönünün daha ağır bastığıdır.

Başkanlık sistemi Amerika'da iki yüzyıldan beri başarıyla uygulanmaktadır. Yalnız bu sistemin sosyal ve siyasi şartları uygun olmayan toplumlarda uygulanması (Latin Amerika ülkelerinde de görüldüğü gibi) başarısızlıklarla sonuçlanmıştır (Kubalı,1971:371). Disiplinli partilerin olduğu, demokratikleşme ve siyasi kültürün çok fazla gelişmediği Türkiye'de Başkanlık Sistemi'nin (özellikle de Başkan ile Kongrede aynı partinin hakim olması durumunda) Latin Amerika'dakine benzer sonuçların doğabileceği endişesi duyulmaktadır. Başkanlık Sistemi Latin Amerika ülkelerinde çok defa askeri ya da şahsi diktatörlüklere yol açmıştır (Teziç,1991:428). Ülkemizde yukarıda belirtilen endişeyi taşıyan yazarlar olmakla birlikte kimi yazarlar da Türkiye'de uygulanacak Başkanlık sisteminin Latin Amerika'da görülen sonuçları doğurmayacağını belirtmektedirler. Buna gerekçe olarak da diktatörlüğe kayma konusunun sadece hükümet sitemlerine bağlı olmadığını belirtilmekte, parlamenter demokratik sistemle yönetilmemize rağmen demokratik hayatımızın üç defa kesintiye uğradığını vurgulamaktadırlar.

Latin Amerika'da "Başkanlık" değil de "Başkancı" sistem olarak değerlendirebilecek bu sistemin en önemli özelliği başkanın meclisi feshedebilme yetkisinin olmasıdır. Diktatörlükte bütün yetkiler bir kişi de toplanmaktadır. Oysa Başkanlık Sisteminde yetkiler tek elde toplanmak yerine tam tersine olarak çeşitli organlar arasında dağıtılmaktadır. Şu anda yürütme gücünü elinde bulunduran Başbakan meclisteki çoğunluğundan dolayı yasama organında da önemli bir konuma gelmektedir. Böyle olmakla birlikte istikrar sağlanamamaktadır. Başkanlık sisteminde ise Başkan sadece yürütme organında etkili olmakta yaşamayı ise dolaylı olarak etkileyebilmektedir. (Şıvgın,1997: 24). Yalnız Başkanlık Sisteminde Başkan'ın yasama organı üzerinde çok fazla etkili olmadığını söylemek her zaman için doğru olmamaktadır. Başkan ile milletvekili seçimlerini aynı partinin kazanması durumunda Amerika'da da Başkan hem yürütmede hem de yasama organında çok etkili bir konuma gelebilir. Bu gibi durumlarda Başkan'ın yetkilerini dengeleyen tek önemli öge Amerika'daki partilerin disiplinsiz ve baskı gruplarının çok fazla etkili olmasıdır. Ayrıca Amerika'daki siyasi kültür ve ahlak düzeyinin de bu konudaki etkisi oldukça önemlidir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlarla Latin Amerika ülkelerinin içinde bulunduğu şartların birbirinden çok farklıdır. Bu noktayı göz önüne alarak Taha Akyol şu açıklamayı yapmaktadır."Başkanlık sistemi Latin Amerika'da olduğu gibi diktatörlükle sonuçlanmaz. Çünkü Latin Amerika ile Türkiye'nin şartları çok farklıdır. Mussolini başbakan olarak iktidara geldi, Hitler şansölye yani başbakan olarak iktidara geldi. Latin Amerika'daki diktatörlüğün sebebi ne Başkanlık Sistemi ne de Parlamenter Sistemdir. Latin Amerika'da diktatörlüğe yol açan sosyal, siyasi, kültürel ve tarihi sebepler vardır. Latin Amerika'da Başkanlık Sistemi yürümediği gibi parlamenter sistem de yürümemiştir"(Akyol,1997: 29).

"Amerika'daki Başkanlık sisteminde anayasal güçler dengededir. Güçlü kişiliğine rağmen Rosevelt bile Kongre karşısında geri adım atmak zorunda kalmıştır. Latin Amerika'da ise güçler birbirine hukuki olarak olmasa bile fiili olarak bağımlıdır. Ayrıca

Latin Amerika'daki parti sistemi oldukça farklıdır. Partiler disiplinli partilerdir .Burada partiler bir kişi etrafında toplanmış ve kendini ona hizmet etmeye adanmış bireylerden oluşmaktadır" "Yine Latin Amerika'da ordunun siyasi roller üstlendiği sevilen başkanların ordunun desteğini almağa çalıştığı görülmektedir. Ordunun verdiği destek ile de kongreye karşı üstünlük sağlamışlardır" (Tikveş,1982:82). Bu ülkelerdeki ekonomik ve sosyal gelişmelerin yetersizliği ve eğitim düzeyinin düşüklüğü gibi noktalarda göz önünde tutulmalıdır.

"Esasında yukarıda sayılan sisteme başkanlık sistemi değil başkancı sistem adı verilmektedir. Burada başkanın parlamentoyu fesih yetkisi vardır. Parlamenteoya kanun tasarısı sunabilmektedir. Yine parlamentonun kanun koyma ve çalışma süresine de kısıtlamalar getirilmiştir"(Teziç,1991:423). Ülkemiz açısından parlamenter sistem içerisinde de böyle bir tehlike her zaman söz konusudur. Örneğin 350 milletvekili ile meclise giren siyasi partiyi durdurmak oldukça zordur. Çünkü aynı parti hem yasama hem de yürütme organında etkin durumdadır. Diktatörlük tehlikesi denetimin olmadığı zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde de parlamentonun hükümeti çok etkili bir şekilde denetlediği söylenemez. Çünkü 1961 yılından 1994'e kadar verilen 251 gensorudan vadece iki tanesi kabul edilmiştir. Parlamento çoğunluğu elde edilmeden hükümet kurulamadığı için parlamentoda çoğunluğa sahip hükümeti denetlemek oldukça zordur.

Ülkemizin içinde bulunduğu gerçekleri ön plana çıkararak, kimi yazarlar Başkanlık sistemini ele almadan önce ülkemizin en önemli sorunlarından olan demokratikleşme sürecindeki gelişmemizi tamamlamamız gerektiğini vurgulamaktadır. Başkanlık Sistemi yetkilerin geniş bir siyasi yelpazeye dağıtıldığı bir siyasi sistem gerektirmektedir. Devletin siyasi yapısını demokratikleştirmeden bunu yapmak mümkün değildir. Şu anda Türkiye'ye getirilmek istenen başkanlık sistemi değil, bütün yetkilerin tek bir adamda toplandığı bir başka sistemdir. "Başkanlık Sistemi" ile "Başkancı Sistemi" birbirinden ayır etmek gerekmektedir. Önce bir başkan seçilip sonra da demokratikleşme sağlanacaksa, bu mümkün değildir. Parlamento nasıl düzeltililecektir. Yasa yapma yetkisi olmayan Başkan demokratikleşmeyi nasıl gerçekleştirecektir. Siyasi partiler nasıl düzeltililecektir. Ülkemizde yapılması gereken öncelikle demokratikleşmeyi sağlamak sonra da sistem tartışması yapmaktır. Bu demokratik değişiklikler yapılırsa Başkanlık Sisteminin Türk halkının yapısına daha uygundur(Toptan,1997:28).

Türkiye'nin 80 yıllık siyasi hayatı boyunca yaşadığı ve halen yaşamakta olduğu siyasi sorunlar güçlü bir yürütme organını garanti edecek sistem arayışına itmiştir. Alan Makowsky bu noktaya işaret ederek "Türkiye'nin bu isteminin çok haklı olduğunu yalnız sistem transferlerinin çok kolay olmadığını vurgulamaktadır. Örneğin İsrail; Başbakanları doğrudan seçmek suretiyle bunu bir derece tecrübe edip bazı sorunlar yaşadığını, Türkiye'nin yerleşmiş bir parlamenter sistemi olduğunu ve bir yandan Başkanlık Sistemini düşünürken diğer yandan da Parlamenter Sistemi güçlendirme yollarını ihmal etmemesi gerektiğini" belirtmektedir(Makowsky, 1997:31).

Yukarıdaki açıklamaları destekler nitelikte Henri Barkey Türkiye'de sorunun "Başkanlık Sistemi'nin olmayışı değil, parti içi demokrasinin olmayışı şeklinde" özetlemektedir. Ayrıca Barkey her seçim döneminde üzerinde iktidardaki partinin kendi lehine düzenlemeler yaptığı seçim sisteminin de olumsuzluklarından bahsetmektedir. Barkey

istikrarlı bir seçim sisteminin oluşturulması sayasi ahlak düzeyimizin artırılması ve adayların merkez yoklaması ile değil de önseçimle mümkünse doğrudan seçmenler tarafından belirlenmesi sorunlarımızın çözümü için öncelikle düşünülmesi gereken konular olduğunu söylemektedir(Barkey, 1997:27).

Başkanlık Sistemi'nin ülkemiz açısından doğuracağı önemli sakıncalardan bir tanesi de iktidarın kişiselleşmesi noktasıdır. Yasama organından bağımsız, halktan aldığı yetkiyle meşruluğunu geliştirmiş ve sabit görev süresi (4 yıl) verilmiş bir kimse kişisel prestij ile iktidar faaliyetlerini kolaylıkla bireyselleştirebilir (Duverger,1974:430).

Başkanlık Sisteminde iktidarın kişiselleşmesi, iktidarın bireyde yoğunlaşmasına ve siyasal partilerin dışlanmasına neden olacaktır.

Başkan doğrudan halkın oyları ile seçildiğinden kendisini ulusal iadenin temsilcisi olarak görecektir. Bunun doğal sonucu olarak da yapmak istediklerine karşı gelenleri ulusal iradeye saygı göstermemekle suçlayacaktır (Özbudun, 1993:142). Daha da ileri giderek başkan demokratik olmayan davranışlarda bulunabilir ve keyfi uygulamalara zemin hazırlayabilir(Evcimen, 1992,332). Bunun en önemli örneği de (Spoil system) yağmacılık sistemi adı verilen olayda kendini göstermektedir. Seçimi kazanan Başkan devlet kadrolarını kendi yandaşlarına dağıtmaktadır.

Başkanlık sisteminin uygulanması sonucu ortaya çıkan bu endişe ülkemiz açısından oldukça önemlidir. Yalnız şu anda parlamenter sistem içinde bu tip uygulamaların olmadığını söylemek mümkün değildir. Parlamenter sistemde yasama çoğunluğunu elinde bulunduran partinin benzer şekilde davranmadığını kimse söyleyemez.(Gün geçmiyor ki haber programlarında bir yolsuzluk, siyasi kayırmacılık olayı ile karşılaşılmasın). Başkanlık Sistemine geçilmesi bu durumu daha da kötüleştirebilir. Zaten ülkemizde sistem tartışmalarına girmeden önce yukarıda sayılan aksaklıkların düzeltilmesi gerektiğini belirtenler bu noktayı vurgulamaktadırlar.

Başkanlık Sisteminde Başkanın halk tarafından seçilmesi, görev süresinin sabit olması, bu görev süresi içinde hiç bir güç tarafından görevden alınmayacağı düşüncesi siyasal partilerin etkisini azaltabilir. Yalnız Başkan seçiminde siyasal partilerin oynadıkları rol göz önüne alınacak olursa böyle bir ihtimal uzak görülmektedir.

Ülkemizdeki çok partili siyasal yapı göz önüne alınacak olursa hiçbir parti Meclis'te Türk Ulus'unun temsilcisi olduğunu ileri süremeyecektir. Bu durumu bilen başkan yalnızca kendisinin halkı temsil ettiğini ileri sürebilecektir. Bu nokta da siyasal partilerin ikinci plana itilmesine yol açabilir. Ayrıca Başkanın hükümeti oluşturmada yasama organı üyelerini üyelikleri devam ettiği sürece kabinede görevlendirememesi siyasal partilerin etkinliğini kıran ikinci önemli nokta olmaktadır. Kabinenin oluşturulmasında tamamen başkanın bireysel tercihleri ön planda olduğu için siyasal partiden çok Başkana yakın olmak önem kazanmaktadır. Yalnız şu nokta unutulmamalıdır ki siyasal partiler başkanlık seçiminde ön plana çıkmaktadır. Çoğu zaman başkan kabine üyelerini seçerken oldukça geniş bir yelpazeye hitap etmektedir. Başkanın kabinesini istediği gibi oluşturması sonucu ortaya çıkacak olumsuzluklar da partinin ona yapabileceği tek yaptırım bir sonraki seçimlerde aday göstermemek sekinde olacaktır. İkinci defa başkanlık görevini yürüten kişi için ise böyle bir yaptırım dahi mümkün olmamaktadır.

Ayrıca siyaset dışı atamaların olabildiği bir sistemde siyasi partilerde görev almanın ve herhangi bir parti için çalışmanın çok fazla anlamı olmayacağı düşünülebilir. Yalnız bu uygulamanın sadece Başkanlık Sistemi'nde görüldüğünü söylemek doğru olmaz. Parlamenter Sistemde de bu tür uygulamaların olduğu görülmektedir. Partili olmadığı halde siyasilerle değişik bağlantılarının bulunduğu kişilerin hükümette olmasa da üst düzey görevlerde yer aldıkları bir gerçektir. Bu sorun daha çok sistemle ilgili olmayıp siyasal ahlakla ilgili bir konudur.

Başkanlık Sisteminin ülkemizde uygulanması sonucu ortaya çıkabilecek bir konu da siyasal kutuplaşmaya yol açma olasılığıdır. Başkanlık Sisteminde seçimi kazanan parti iktidar tamamen ele geçirmektedir. "Ya hep ya hiç" şeklinde özetlenebilecek bir durum vardır (Edroğan, 1995). Bu yüzden bu sistemin ülkemizde siyasal kutuplaşmaya yol açacağı söylenebilir. Özellikle Türkiye'de parlamento içinde temsil edilen ya da edilmeyen farklı görüşlere sahip bir çok siyasi parti vardır. Bunların yürütme organında temsil edilememeleri oldukça önemlidir. Toplumsal hayatın tüm alanlarını etkileyen yürütme organında siyasi partilerin etkinliğinin azalması, partilerin sistem dışına itilmesi ve etkinliklerinin azalması sonucu doğurabilir. Başkanlık sisteminde yürütme organında küçük partilerin etkili olabilme imkanı olmadığı için demokratik meşruluğun eksik olacağı yönünde eleştiriler yapılmaktadır. Yalnız meşruluk açısından olaya bakıldığında başkanın doğrudan bütün ulusun oyları ile seçildiği unutulmamalıdır.

"Ya hep ya hiç" oyunu parlamenter sistemde de bulunmaktadır. Seçimi kazanan parti yürütme gücünü üstelik de yasamadaki çoğunluğu ile beraber tek başına kullanmaktadır. (Koalisyon dönemleri hariç) Ya hep ya hiç oyununun Türkiye'deki en önemli sakıncası partilerin ideolojik yapıya sahip olmaları nedeniyle ortaya çıkabilir. Amerika'da İdeolojik bölünme olmadığından başkanın Cumhuriyetçi ya da Demokrat Partiden olması çok fazla önem taşımamaktadır. Hatta daha önceki açıklamalarımızda da değindiğimiz gibi herhangi bir partiden olan başkana bazı durumlarda yasama organında diğer parti daha fazla destek verebilmektedir. Ülkemizdeki farklı partilerin böyle bir durum sergilemeleri oldukça zordur. Hatta aynı parti içinde farklı ideolojilerden dolayı çatışmaların çıktığı görülmektedir.

Parlamenter sistemde koalisyon dönemlerinde çok farklı görüşteki partilerin yürütme organında temsil edilmeleri mümkündür. İdeolojik olarak bölünmüşlük de bu olumsuzluğu daha da artırmaktadır. Ülkenin yararına bile olsa farklı partinin yaptığı faydalı işler kabullenilmemekte, siyasi ve ideolojik çıkarlar uğruna ülkenin genel menfaatleri, kamu yararı bir kenara itilmektedir.

Başkanlık sisteminde başkan 4 yıllık süre için seçilmektedir. Bu süre içinde başkan görevden almak mümkün değildir. Başkan ne kadar başarısız olursa olsun cezai bir yaptırım gerektirmeyen suç işlemediği takdirde görevden uzaklaştırılamamaktadır. Dört yıl boyunca başarısız ve icraatlarıyla ülkeye zarar veren başkana katlanmak durumu vardır. Bu durumda yapılacak herhangi bir uygulama yoktur.

Başkanlık sisteminde başkanın görev süresinin sabit olması siyasi istikrarı sağlayıcı bir unsurdur. Sık seçimlerin yapılması, hükümetlerin değişmesi siyasi istikrar açısından oldukça sakıncalıdır. Bu gibi durumlarda hiç bir hükümet siyasi programını tam olarak uygulayamamakta, yatırımlarının sonuçlarını göremeden görevden ayrılmak zorunda

kalmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Başkanlık Sistemi'nin siyasi istikrarın gerçekleşmesine yardımcı olduğu söylenebilir. Yalnız başkanın başarısız olduğu durumlarda (negatif anlamdaki istikrar) olumsuzluk anlamında istikrar söz konusudur(Evcimen, 1992:322). Olumsuzluk anlamındaki istikrarı demokratik olmayan eylemlere meşruiyet kazandıracağı unutulmamalıdır. Parlamenter rejimlerde negatif istikrarın olması durumunda yasama organı yürütmeyi görevden alabilmektedir. Yalnız teorik olarak böyle olmakla birlikte uygulamada bu şekilde olduğu söylenemez. Çünkü ülkemizde 1961 ile 1994 yılları arasında 251 gensoru önergesinden sadece iki tanesi kabul edilmiş, 644 meclis soruşturmasından ise sadece 14 tanesi işleme konulmuştur(Yanık,1997:129). Pratik uygulamalar açısından bakıldığında bu noktada parlamenter sistem ile başkanlık sisteminin çok farklı olmadığı söylenebilir. Ülkemizde parlamenter sistem içinde bile yasama organının denetiminin eksikliği (hükümeti oluşturan partinin veya partilerin mecliste çoğunluğu oluşturmaması nedeniyle) sonucu negatif istikrar durumu görülebilir. Siyasi partilerimiz genel başkanlarını bile denetleme ve değiştirmekten aciz iken bir de bunun üzerine görev süresi sabit başkanın eklenmesi sonuçlarını tahmin etmek oldukça kolaydır(Turan, 1996).

Ülkemizde Başkanlık Sistemi'nin uygulanmasında yasama ve yürütme organlarının farklı siyasi partilerin olması durumunda ortaya çıkacak sorun Amerika'daki kadar kolay çözülemeyecektir. Başkanın istediği düzenlemeleri yapmayan bir meclis ya da istemediği yasaları uygulamak zorunda olan bir başkanın olması durumunda ortaya çıkacak sorunlar Amerika'da ortaya çıkacak sorunlardan çok farklı olacaktır. Amerika'da partilerin disiplinsiz olması sonucu bu sorun kolayca çözülebilirken ülkemizde siyasi tıkanıklığa neden olabilir.

Çok partili siyasi sistemlerde başkanın yaygın bir toplumsal destek bularak seçilmesi oldukça zordur. Toplumun büyük bir kesiminin desteğini alamadığı için başkanın meşruluğu konusu tartışılmaya başlanacaktır. İkinci turda başkana verilen oyların şekli anlamdaki toplamı meşruiyet açısından çok fazla anlam taşımayacaktır. Bu durum da iktidarın haklı olarak kullanıldığı yolundaki inancı zayıflatacak, ortaya bir meşruiyet sorunu çıkacaktır (Kapani, 1989: 96).

Ülkemizde başkanlık sisteminin faydalı olacağını savunanların üzerinde önemle durdukları noktalardan biri de siyasi olarak sorumluların açıkça belli olduğu yönündeki düşüncelerdir. Dört yıl görevde kalan başkan dört yıl sonra yaptıklarının hesabını vatan-  
daşa verecektir. Yapılan işlerin sorumlusu açıkça bellidir. Ayrıca halk icraatlarını beğenmediği başkanı iki yılda bir Temsilciler Meclisi ve Senatonun 1/3'ü için yapılan seçimlerde uyarabilmektedir. Yalnız şu nokta unutulmamalıdır ki başkanlık sisteminde de kötü yapılan işlerin sorumluluğunun atılacağı "günah keçileri" kolayca bulunabilir. Örneğin başkan başarısızlıklarının faturasını kongreye yükleyebilir. İkinci defa görevde bulunan başkan içinde bu konu çok fazla yaptırım gücüne sahip olmamaktadır. Ayrıca siyasi parti bir sonraki seçimlerde aynı kişiyi başkan adayı göstermeyerek faturayı eski başkana çıkarabilir.

Yasama organı açısından böyle bir sorumluluk çok fazla bir anlam ifade etmeyecektir. Çoğunluğu başkanla aynı partiden olan yasama organı bile aldıkları kararların başkan tarafından uygulanmadığını söyleyip sorumluluğu başkana atabilir.

Başkanlık sistemi sert kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanmaktadır. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin derecesini parlamento ile yürütme organındaki siyasi partilerin oranları belirlemektedir. Yasama ile yürütme organında aynı partinin çoğunlukta olması sonucu sert kuvvetler ayrılığı pratikte ortadan kalmakta, farklı partilerin çoğunlukta olması durumunda ise daha da belirgin hale gelmektedir. İkinci seçeneğin olması durumunda yürütme ve yasama organları arasındaki çatışma ülkemizde sistemin kilitlenmesine neden olabilir. Türkiye'deki partilerin disiplinli oluşu da göz önüne alınırsa bu çatışmanın etkisinin daha da şiddetli olacağı söylenebilir.

### SONUÇ

Ülkemizde mevcut yapısıyla siyasal sistemimizin bir tıkanma noktasına geldiği açıkça ortadadır. Çözüm bekleyen yığınlarca sorunu çözmek için acil olarak bir şeyler yapılmalıdır. İşsizlikten-enflasyona, eğitimden-adalete, ulaşımdan-sağlığa birçok sorun çözüm beklemektedir.

Her ülkenin bir takım sorunlarının olması doğaldır. Sorunların olmadığı bir toplum düşünülemez. Yeni sorunların ortaya çıkması ilerlemenin temel şartıdır. Sistemler sorunları çözdükçe daha da güçlenirler. Önemli olan sorunların olmaması değil, bunların çözülmesidir.

Ülkemizde yaşanan sorunlar insanları alternatif çözümler üretmeye yöneltmiştir. Özellikle de son dönemlerde sorunların kaynağı olarak görülen ya da en azından sorunların çözemediği düşünülen siyasal sistem konusunda tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmaların önemli bir kısmı başkanlık sistemi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Hemen hemen her kesimden (akademisyenler, politikacılar, iş adamları vs.) insanlar bu konu üzerinde önemle durmaktadır.

1960'lı yıllardan bu yana tartışılmaya başlayan başkanlık sistemi konusu üzerinde özellikle 8.Cumhurbaşkanımız Turgut Özal ve 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel önemle durmuştur. Bugünlerde de konu yeniden kamuoyunun gündemine yer almaktadır.

Mevcut sistemimizin tıkanma noktasına geldiği konusunda hemen herkes görüş birliği içindedir. Güneri Civaoglu "mevcut sistemin artık tıkanma noktasına geldiğini, önümüzdeki seçimlerden sonra sistemin devamı konusunda çok önemli sıkıntıların olabileceğini vurgulamaktadır. Mevcut siyasi partiler ve liderleri bir çözüm seçeneği sunmadıklarında rejim kendiliğinden tıkanabilir. İşte böyle bir ortamda ulusun önünde bir umut, bir çözüm formülü olarak başkanlık ya da yarı başkanlık sistemi belki bir demokratik seçenektir" açıklamasını yapmaktadır (Civaoglu,1997).

Başkanlık sisteminin ülkemiz açısından değerlendirilmesi konusunda çok farklı düşünceler vardır. Kimileri başkanlık sisteminden yana görüş bildirirken kimileri de mevcut parlamenter sistemin aksayan yönlerinin düzeltilmesi yönünde görüşler ileri sürmektedir. Örneğin Prof. Dr. Mümtaz Soysal "ortaya atılan tartışmanın bir sistem tartışmasını yoksa kişiliğe biçilmiş bir rol için mi yapılan bir tartışma olduğu konusunun pek açık olmadığını vurgulamaktadır. İlk ağızda başarılı olacağı düşünülen başkanlık ya da yarı başkanlık sisteminin ülkelere ve koşulları göre değişik sonuçlar verebileceğini" belirtmektedir(Soysal, 1997).

"Mevcut şartlarda başkanlık sistemine geçmek devletin tepesindeki kararları hızlandıracaktır belki. Ama Türkiye'yi asla demokratikleştirmeyecektir. Bilakis başkanlık sistemi bir tıpa gibi Türk demokrasisinin tepesine geçip olanı da tıkayacaktır"(Cerrahoğlu, 1997). Metin Heper Başkanlık sisteminin ülkemiz açısından sakıncalı sonuçlar doğuracağını düşünmektedir. "Siyasi hayatımızın içinde bulunduğu durum göz önünde tutulursa, mevcut parlamenter sistemde bir tadilat gereği ortadadır". demektedir. Yalnız Metin Heper bu düzenlemenin başkanlık sistemine geçilerek yapılması gerektiğini düşünmemektedir. Amerika'daki başkanlık sistemini ayakta tutan unsurun siyasal kültür ve siyasal kurumlar olduğunu belirtmektedir. Bu siyasal kültür ve siyasal kurumlar ülkemizde bulunmadığından başkanlık sisteminin ülkemiz açısından uygun olmayacağını savunmaktadır(Heper, 1997). Başkanlık sistemine karşı olanlardan Prof. Dr. Ergun Özbudun'un görüşlerine değinmek faydalı görülmektedir. Prof. Dr. Ergun Özbudun "Başkanlık sistemi kazananın her şeyi kazandığı, kaybedenin her şeyi kaybettiği bir sistem. Bu da siyasal kutuplaşmayı teşvik eden bir faktör. En son ihtiyacımız olan bu. Başkanlık sisteminin darbelere daha yakın olduğu söylenebilir. Bir başkanı ne kadar başarısız, yeteneksiz olursa olsun süresi içinde görevden uzaklaştırmak mümkün değildir." şeklinde açıklamalarda bulunmaktadır(Özbudun, 1997). Prof. Dr. Erdoğan Teziç de Türkiye'nin siyasal sorunlarının çözümünü başkanlık sisteminde değil parlamenter sistemde aranması gerektiğini belirtmektedir(Teziç, 1995:12). Ecevit de Başkanlık sisteminin demokrasinin kökleştiği ülkelerde bile sakıncalı sonuçlar doğurduğunu demokrasisi zaten oturmamış Türkiye'de daha da tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini söylemektedir. "Amerika'daki gibi başkanın yanı sıra çok güçlü ve yürütmeden tümüyle ayrılmış ve dengeleyici, denetleyici konumdaki bir yasama gücü, itibarlı bir parlamento bulunması kaydıyla ülkemiz için faydalı olur" düşüncesini taşımaktadır(Çandar, 1997).

Ülkemizin bir çok sorunun olduğunu yukarıdaki açıklamalarda vurgulamıştık. Sorunlarımızın temelinde yatan ve onları besleyen asıl neden siyasi istikrarsızlıktır. Siyasi istikrarsızlık ve belirsizlik ekonomiyi etkilemektedir. İstikrarsız ve belirsiz bir ortamda iş adamlarının yatırım yapmakta kaçınacağı ortadadır. Ülkemizde siyasi istikrara yardımcı olacak düzenlemelere birinci derecede ihtiyaç vardır. Başkanlık sisteminin Amerika'daki başarısında anayasa dışı işleyen bir çok kurumun varlığı etkilidir. Amerika'nın sosyal ve kültürel yapısının da bu başarıda önemi büyüktür. Ülkemizde siyasi, sosyal ve kültürel yapımızda gerekli sorunları çözmeden sadece hükümet yapısında gerçekleştirilecek değişikliklerin çok fazla faydası olmayacaktır. Amerika'da kendi özel şartlarında kişisel iktidar ile demokrasi uyum içindedir. Ülkemizde sosyal ve kültürel şartların farklılığı yüzünden bu uyumun sağlanabileceğini kimse garanti edemez.

Amerika'da Başkanlık Sistemi'nin başarılı bir şekilde işlemesine katkıda bulunan altyapı unsurları çok iyi çalışmaktadır. Amerika'da Devlet şu anda ki sistemin başarılı çalışması için gerekli koşulları Amerika'nın kuruluşundan bugüne geçen süre içinde hazırlamıştır. Ülkelerin sahip olduğu sistemler sorunlarının çözümünde en önemli etkenlerdendir. Yalnız ülkenin sahip olduğu siyasal sisteminden bağımsız olup ama siyasal sistemin başarılı çalışmasına katkıda bulunan bu öğelerin önemi unutulmamalıdır. İşte Amerika'nın bu konuda ki avantajı sisteminin başarısında en önemli noktadır. Gerçekte

ülkelerin sahip olduğu siyasal sistemlerin başarısını sosyal ve kültürel şartlar belirlemektedir. Amerika'da siyasi partilerin disiplinsiz oluşu, vatandaşların "Amerikalı olma" üst kültüründe oydaşmayı (Mutabakat,concensus) sağlamaları, kamuoyunun etkisi, baskı grupları, siyasi partilerin disiplinsiz oluşu, ülkedeki eğitim ve gelişmişlik düzeyi siyasal sistemden bağımsız olan ama siyasal sistemin işleyişine önemli derecede katkıda bulunan öğelerdir. Bütün bu öğelerin ortak paydası durumunda olan "demokratik kültür düzeyinin" yüksekliği de sistemin başarısındaki etkenler arasındadır. Demokrasinin bir yaşam biçimi ve öğrenilmekten çok yaşanan bir olgu olduğu gerçeği bu noktayı daha da açık bir şekilde göz önüne sermektedir. Yukarıda sayılanların doğal sonucu olarak sistemlerin başarısında erdemli ve liyakatli insanların önemli bir rol oynadığı bir gerçektir. Ülkemizde karşılaşılan sorunların çözümünde salt sistem tartışmalarından çok ona işlerlik kazandıran ve sistemden bağımsız olarak ortaya çıkan öğelerin (eğitim, üst kültür, kamu yararının sağlanması vs.) iyileştirilmesi yoluna gidilmelidir. Ülkemizin sahip olduğu gibi Parlamenter Demokratik Sistemle yönetilen bir çok dünya ülkesinin sorunlarını başarılı bir şekilde çözmeleri yukarıdaki kanıyı desteklemektedir.

#### KAYNAKÇA

- Akyol Taha, Aksiyon, 6-12 Aralık, S. 157.1997.
- Aldıkacı Orhan, (1963) Anayasa Hukukunda Son Gelişmeler ve 1961 Anayasası, İstanbul
- Barkey Henri, (1997), "Türkiye'de Siyasi Ahlakın Değişmesi Lazım", Aksiyon, 6-12 Aralık , 5-157.
- Cerrahoğlu Nilgün, Zaman, 21.10.1997
- Çandar Cengiz, Zaman, 17.10.1997.
- Çapoğlu Gökhan, (1994)Türkiye'de Siyasi Tıkanıklığı Aşmak İçin, Ankara.
- Erdoğan Mustafa, (1985) "Başkanlık Hükümeti mi?", Ankara Üniv. Siy. Bil. Fak. Dergisi,C.44, S.3-4.
- Erdoğan Mustafa, (1995), "Başkanlık Sistemi Türkiye için Daha mı Sakıncalı",Milliyet, 7.3.
- Evcimen Günsev, (1992), "Başkanlık Nükümeti Sistemi" Ratro Politicası ve Türkiye",
- Ankara Üniv. Siy Bil Fak Dergisi, C.47 , S.1-2, Ocak Haziran.
- Güneri Civaoglu, Zaman , 18.10.1997
- Heper Metin, "Çare Başkanlık Değil",Milliyet, 27.11.1197
- Kapanı Münici, (1989), Politika Bilimine Giriş.İstanbul.
- Kuzu Burhan, (1993),"Yeni Bir Anayasaya Doğru", Ankara Üniv. Siy Bil Fak. Dergisi, C.47, S. 3-4.

Makowsky Alan, (1997), "Türkiye Güçlü Hükümet Arıyor", Aksiyon, 6-12 Aralık, S.157.

Özbudun Ergun, (1993) Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Ankara.

Özbudun Ergun, (1973), Siyasal Partiler, Ankara.

Özbudun Ergun, Zaman, 23.10.1997.

Özer Atilla, (1975), "1876 Anayasasında Padişahın Durumu", Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, C.7, S.1-2.

Özkoç Adil, (1969), "Çağdaş Parlamenter Demokrasilerde Kuvvetli İcra Eğilimi", Ankara

Hukuk Fak. Dergisi, S.1-2.

Sezginer Murat, (1990), "Güçlü Yürütme Anlayışı ve Türkiye'deki Durumu", Selçuk

Ünv. Hukuk Fak. Dergisi, C.3, S.1, Ocak Haziran.

Sosyal Mümtaz, "Sıçrama", Milliyet, 23.12.1981.

Sosyal Mümtaz, Zaman, 18.10.1997

Şıvgın Halil, (1997), "Başkanlık Gelecek Çünkü Sistem İflas Etti", Aksiyon, 6-12 Aralık, S. 157.

Teziç Erdoğan, (1995) "Sorun Siyasi Rejim Yapılanması mı?", Yeni Türkiye, Mayıs-Haziran.

Teziç Erdoğan, (1980), Batı Demokrasilerinde Yürütmenin Üstünlüğü ve Yeni Kurumlar Dengesi, İdare Hukuku İlimleri Dergisi, Yıl.1. S.2.

Tikveş Özkan, (1982), Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku, İzmir.

Toptan Köksal, (1997), Aksiyon, 6-12 Aralık, Sayı, 197.

Turan İlter, "Başkanlık Sistemi Siyasi Tıkanıklığı Çözer mi?", Yeni Yüzyıl, 28.6.1996.

Turhan Mehmet, (1989), Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Diyarbakır.

Yanık Murat, (1997) Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, İstanbul: Alfa Yay.